

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ 16:1 (2011), SS.71-84.

TUNCELİ YÖRESİ ALEVİLERİNDE MUHARREM AYI'NIN ÖNEMİ VE AŞURE GELENEĞİ

Aşure Tradition in Tunceli Alevis

Yrd. Doç. Dr. Erdal YILDIRIM
Tunceli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
e-posta: erdal yıldırım@tunceli.edu.tr

Özet: Muharrem Ayı, Orucu ve bu ayda yapılan Aşure yemeği, Tunceli Alevilerinde çok önemli bir yere sahiptir. Bunun nedeni, Hz. Hüseyin'e duyulan sevgidir. Çünkü Hz. Hüseyin, bu ayda Kerbela'da şehit edilmiştir. Bundan dolayı Hz. Hüseyin Alevi toplumu için ilk örnek ve ilk mazlum arketiptir. Yani bu ayda yapılan uygulamalarda O'nun simgesel öneminin özel yansımaları vardır.

Anahtar Kelimeler: Aşure Günü, Muharrem Orucu/Matemi, Tunceli'de Aşure Uygulamaları

Abstract: Muharrem month and its fast and the cook of Aşure that is made in this month has a very important place in Tunceli Alevis. The cause of its importance is the love for Hz. Hüseyin. Because Hz. Hüseyin murdered in Kerbela in this month. So, Hz. Hüseyin is the first sample and oppressed person for Alevi community. That is, There are special effects of this symbolic importance at the applications that is done in this month.

Key Words: Aşure Day, Muharrem Fast/Mourning, The Applications of Aşure in Tunceli

GİRİŞ

Türklerin dini geleneğinde önemli bir yer tutan Aşure kelimesinin aslı; Arapça “Aşura” olup, kameri takvime göre Muharrem Ayının onuncu günüdür.¹ Dini bir terim olarak ise; Muharrem Ayının onuncu gününü ifade eder ve bu günde tutulması tavsiye edilen oruca “Aşure Orucu” denir. Aşureyi; on sayısı ile ilgili olan aşır ve aşir veya develerin güdülmesiyle ilgili ısr kökünden türemiş Arapça bir kelime kabul edenler olduğu gibi, bu dilde “faula” vezninin bulunmadığını ileri sürerek, İbranice’den geldiğini söyleyenler de vardır. Fakat, dil bilginlerinin çoğu bu görüşe katılmamakta, kelimenin Arapça asıllı olduğunu ifade etmektedirler.² Aşurenin menşei hakkında kaynaklarda belirtilen görüşleri genelde iki noktada toplamak mümkündür.

1. Aşure, Hz. Musa ve kavminin, Firavun’un zulmünden kurtulduğu ve Yahudilerin oruç tutmakla mükellef olduğu bir gündür. Daha çok, müsteşriklerin benimsediği bu görüşe göre, Müslümanların mübarek bir gün olarak kabul edip oruç tuttıkları Aşure, Yahudi geleneğine dayanmaktadır.³

2. Aşure, Hz. Nuh’tan itibaren bütün Sami dinlerde mevcut olan ve cahiliye devri Araplar’ı arasında da Hz. İbrahim’den beri önemli görülüp oruç tutulan bir gündür.⁴ Bu görüş, Hz. Aişe ile Abdullah b. Ömer’in rivayetlerine dayanır. Bu konuda Hz. Aişe’den rivayet edilen şöyledir: “Aşure, Kureyş’in Cahiliye devrinde oruç tuttuğu bir gündü. Resulullah da buna riayet ediyordu. Medine’ye hicret edince bu orucu devam ettirmiş ve başkalarına da emretmişti. Fakat Ramazan Orucu farz kılınınca kendisi Aşure gününde oruç tutmayı bırakmış, bundan sonra Müslümanlardan dileyen bu günde oruç tutmuş dileyen tutmamıştır.” Abdullah b. Ömer’in rivayeti de şöyledir: “Aşure, cahiliye devri insanların oruç tuttuğu bir gündü. Fakat Ramazan Orucu farz kılınınca Resulullah’a aşure konusu sorulmuş O da: “Aşure Allah’ın günlerinden bir gündür, dileyen bu günde oruç tutsun, dileyen tutmasın” buyurmuştur.” Ashap arasında ilimleriyle temayüz etmiş bu iki sahabinin rivayetlerinden, Aşurenin cahiliye devri Araplarınca önemli sayıldığı açıkça anlaşılmaktadır. Hz. Aişe’nin Aşure gününde Kâbe örtülerinin değiştirildiğini anlatan diğer bir rivayeti de bunu desteklemektedir. Araplar’ın Aşure günü doğduğu rivayet edilen ve Kâbe’yi

¹ M. Şakir Ülkütaşır, *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1976*, “Çeşitli Halk Gelenek ve İnançları Üzerine Küçük Araştırmalar”, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1977, s. 313; Muharrem ayına onun şanını yüceltmek ve tazim etmek için Şehrullah (Allah’ın ayı) da denilmektedir.

² İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, Beyrut 1995, IV/569-571; Yusuf Şevki Yavuz, “Aşura Mad.”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 4, İstanbul 1991, s. 24-26.

³ Metin Bozkuş, “Aşure Günü, Muharrem Matemi/Orucu ve Sivas’ta Aşure Uygulamaları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII/1, Sivas 2008, s. 34.

⁴ H. Yunus Apaydın, *İslam ve Toplum*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2008, C.II, s. 487; Cemal Sofuoğlu, *İslam Dini Esasları- Yeni Bir Bakış-Yeni Bir Yorum*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir 1999, s. 377.

inşa eden ataları Hz. İbrahim'in hatırasına bu günü yaşatmış olmaları uzak bir ihtimal değildir. Hz. Musa ile İsrailoğulları'nın Firavun'un elinden Aşure günü kurtulduğunu ve Hz. Nuh'un gemisinin Cudi Dağı'na aynı gün oturduğunu söyleyen Yahudileri Hz. Peygamber'in tekzip etmemesi, hatta: "Biz Musa'ya sizden daha layıgız" diyerek bu günde oruç tutulmasını emretmesi⁵ Aşurenin Nuh'tan itibaren semavi dinlerde önemli bir konuma sahip olduğuna işaret etmektedir.

Hz. Nuh zamanından beri bütün Sami dinlerde makbul sayılan Aşure gününde oruç tutmak Yahudilere farz kılınmıştır. Yahudiler, yedinci ayları olan Tişrin'in onuncu gününe rastlayan Aşureyi bayram kabul ederek birtakım merasimler icra eder ve bir yıllık günahlardan temizlenmek üzere oruç tutarlardı. Hz. Peygamber, cahiliye devrinde Kureş'in de tuttuğu aşure orucunu, gerek peygamberliğinden önceki dönemde, gerekse peygamber olarak görevlendirildikten sonra, Ramazan Orucu farz kılınıncaya kadar ki dönemde bu günde oruç tutma uygulamasına riayet etmiş ve müslümanlara da bu orucu tutmalarını emretmiştir. Hatta, bu konuda henüz bir emir bulunmamakla birlikte, Hz. Peygamber münadiler çıkararak Aşure Orucunu halka duyurmuş, geceleyin oruca niyet etmeyenlerin günün yarısında haberdar olsalar dahi, o andan itibaren oruca başlamalarını emretmiştir. Ancak Ramazan Orucunun farz kılınmasıyla bu orucu isteğe bırakmıştır.⁶

Araplar'ın cahiliye devrinde Aşure gününe önem verip oruç tuttıkları, Hz. Peygamber'in de bi'setten önce bu oruca devam ettiği sahih rivayetlerle sabit olduğundan, Hz. Peygamber'in Aşure Orucunu tutmayı Yahudilerden öğrendiğini, fakat aralarının bozulması üzerine bu orucu terk edip ramazanı farz kıldığını öne süren müsteşriklerin iddiaları sübjektif ve bilimsel olmaktan uzak olarak görülmektedir.⁷ Hz. Muhammed, Yahudileri taklit etmemek ve hurafelerinin İslam bünyesine girmesine engel olmak için müminleri uyarılmış ve sadece Aşure günü değil Muharrem'in dokuz, on ve on birinci günlerinde oruç tutmalarını tavsiye etmiştir.⁸ Aşure Orucunda, Müslümanların yılın on iki ayı içinde değişen kameri takvimi, Yahudilerin ise kendilerine has şemsi-kameri karışımı ve sadece eylül-ekim ayları içinde değişen bir takvimi kabul etmeleri, Yahudiler keffaret orucu tutup bayram yaparken, Müslümanların geçmiş peygamberlerin sünnetine uyarak sadece oruç tutması gibi farklar, İslam ve Yahudi anlayışlarını birbirinden ayıran özelliklerdir. Yine, müsteşriklerin Aşure Orucu haberinin sadece Hz. Ayşe rivayetiyle yalnız Buhari'de bulunduğunu söylemesi, araştırmalarının eksikliğini, orucu Allah'ın değil Hz. Peygamber'in farz kıldığını öne sürmeleri ise, İslam'a karşı kötü niyetli bir yaklaşımın tipik örneklerini

⁵ İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi- Kütüb-i Sitte*, Akçağ Yayınları, C. 9, İstanbul 1997, s. 101-106.

⁶ Canan, *age*, C.17, s. 167; Bedri Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir*, İstanbul 1995, s. 150

⁷ Yavuz, *agmd*, s. 25.

⁸ İbrahim Kafî Dönmez, *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, C. I, İstanbul 2006, s. 178.

göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü bu haber Hz. Aişe yanında Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Umeyr rivayetiyle de sabit olup bu rivayetler birkaç hadis kitabında mevcuttur. Her şeyden önce, ibadetlerin şekil ve zamanının Allah tarafından tayin edildiği hususu, bütün semavi dinlerin kabul ettiği bir gerçektir. Hz. Nuh, İbrahim, Musa ve İsa'nın dini üzere gönderilen Hz. Muhammed'in, sadece Yahudilere has olmayan Aşure Orucunu emretmesi tabii bir şeydir. Böyle bir tavsiyeden Yahudileri taklit ettiği neticesini çıkarmak, semavi dinlerin aynı kaynağa bağlı olduğunu kabul etmemektir.⁹ Bütün bu delillerin değerlendirilmesi sonucunda Hanefî ve Maliki mezheplerinde Muharrem'in dokuzuncu günü ile birlikte onuncu günü ya da onuncu günü ile birlikte on birinci günü oruç tutmak sünnet olarak kabul edilmiş, ayrıca Hanefî mezhebinde Muharrem'in sadece onuncu günü (Aşure günü) oruç tutulması mekruh sayılmıştır.¹⁰

Aşure'nin İslam tarihinde siyasi bir yönü de vardır. Hz. Hüseyin'in 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde Kerbela'da şehit edilmesinden sonra Şia için bu tarih önem kazanmış ve Hz. Hüseyin'in intikamını alma sözünü tazeledikleri bir matem günü olmuştur.¹¹ Şii'lerin her yıl dövünerek ve kendilerine işkence yaparak tutmaya başladıkları bu matem orucu, Şii-Fatîmi devletinin himayesinde devlet merasimiyle icra edilmiş, daha sonra bu merasimler İran'da gelenek halini almıştır. Esasen dinin yasakladığı bu nevi matem uygulaması, Şii inancın canlı tutulmasında ve mezhep bütünlüğünün sağlanmasında önemli rol oynamıştır.¹² Aşureyi Şia'nın yas günü ilan etmesine karşılık Emeviler, Kerbela Faciası'nı unutturmak için bir vesile sayarak o günü adeta bayram kabul etmişlerdi. Hatta Fatîmi Devleti'nin yıkılmasından sonra şenlikler düzenlenmiş, tatlı yiyecekler pişirilmiş ve bu konudaki bidatlerin haklı gösterilmesi maksadıyla çeşitli hadisler uydurulmuştur.¹³

1. TÜRKLERDE AŞURE GELENEĞİ

a. Müslüman Türkler Açısından Aşure'nin Önemi

Türk toplulukları X. yüzyılın başlarında İslamiyet'i kabul etmeye başlamış, XI. yüzyılın ilk yarılarında çoğunlukla Müslüman olmuşlardır. Ancak, İslamiyet'i kabul etmelerine rağmen, eski gelenek ve göreneklerini uzun bir süre muhafaza etmişlerdir. Matem törelerinde ölünün bindiği atın kuyruğunu kesmek, aş vermek, kurbanlar kesmek ve kırkını-senesini anmak

⁹ Yavuz, *agmd*, s. 25.

¹⁰ Dönmez, *age*, s. 178.

¹¹ Ethem Ruhi Fırlalı, *İmamiyye Şiası*, İstanbul 1984, s. 181-182; İlyas Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, İSAM Yayınları, İstanbul 2007, s. 169.

¹² Metin Bozkuş, *Büveyhiler ve Şii'lik*, Sivas 2003, s. 78.

¹³ Abdülhakî Gölpinarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul 2004, s. 32-33.

aynen uygulanmıştır. Bugünkü Anadolu ve Balkan Türkmenleri arasında eski inanç ve geleneklerinden derin izlere rastlamak mümkündür. Bütün bunların yanı sıra, Türkler İslamiyet’le tanıştıktan sonra Müslümanlarca faziletli kabul edilen önemli gün ve gecelere önem verip, o günlerde yapılan ibadet ve uygulamaları hemen hemen aynı şekilde yerine getirmişlerdir. İşte “Aşure Günü ve Gecesi” de bunlardan biridir.

Müslüman Türkler açısından Aşure gününün ehemmiyeti büyüktür. Çünkü bu günde birçok olay meydana geldiğine ve Allah’ın birçok duayı kabul ettiğine inanılır. Bunlar genelde şu şekilde ifade edilirler:¹⁴

- 1- Hz. Âdem’ in tevbesi kabul edilmiştir.
- 2- Hz. Nuh tufandan kurtulmuş ve gemisi karaya oturmuştur.
- 3- Hz. Davut’ un tevbesi kabul edilmiştir.
- 4- Hz. Süleyman’a mülkü verilmiştir.
- 5- Hz. Yunus balığın karnından kurtulmuştur.
- 6- Hz. Eyyub dertlerine şifa bulmuştur.
- 7- Hz. Yakub’un gözleri açılmış ve oğluna kavuşmuştur.
- 8- Hz. Yusuf kuyudan çıkarılmıştır.
- 9- Hz. Musa Kızıldeniz’i geçip kavmini Firavun’dan kurtarmıştır.
- 10- Hz. İsa’nın doğumu ve ölümden kurtulup göğe yükseltilmesi bu günde meydana gelmiştir.
- 11- Hz. İbrahim Nemrut’un ateşinden kurtulmuştur.
- 12- Hz. Hüseyin bu günde şehit edilmiştir.

Yukarıda sayılan olayların Muharrem’in 10. gününde gerçekleştiğine dair rivayetlere yer veren tarihi kaynakların bilimsel verilere dayandıklarını söylemek oldukça zordur. Bu olayların Müslümanların, Yahudi ve Hıristiyanlarla zaman zaman bir arada bulunmalarının bir sonucu olarak, bugün de yaşandığı, varsayılan olaylarla ilgili söylencelerin önce sözlü geleneğe, ardında da hiçbir tenkide tabi tutulmadan yazılı kaynaklara aktarılmış İsrailiyat kabilinden rivayetler olmaları kuvvetle muhtemeldir.¹⁵

Aşure günü Muharrem ayının onuncu günüdür. Muharrem ayı ise, Kur’an-ı Kerim’in kıymet verdiği dört aydan biridir. Müslüman Türkler bu günde oruç tutarlar. Özellikle Muharrem ayının ilk günü oruç tutmayı o senenin tamamını oruçlu geçirmek gibi faziletli görürler. Bu görüşlerini de şu hadise dayandırırılar. “Ramazan’dan sonra en faziletli oruç, Allah’ın ayı Muharremde tutulan oruçtur.”

Öyle ki, Muharremde bazı hayvanların bile bir şey yemediği ifade edilmektedir. Bununla ilgili olarak yöre halkı arasında şöyle bir olay anlatılır: “Bir avcı, Aşure günü geyik yakaladı. Geyik, yavrularını emzirip akşamdan sonra dönmek üzere avcıdan izin istedi. Avcı izin vermeyince

¹⁴ Mehmet Ali Büyükkara, *İmamiyye Şiası’na Göre Önemli Tarih, Gün ve Geceler*, Çanakkale 1999, s. 32-34.

¹⁵ Eyüp Baş, “Aşure Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dini Hayatındaki Yeri Üzerine Düşünceler”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, C. XLV, 2004, s. 169.

geyik, Resulullah Efendimizden, şefaati istedi. Bunun üzerine avcı, geyiğin akşama kadar dönmesini söyleyince geyik: “Bugün Aşure günüdür. Bu gününün hürmeti üzerine yavrularımızı emzirmeyiz. Onun için akşamdan sonra geleyim” dedi. Bunu duyan avcı, geyiği Resulullah’a hediye etti. O da, geyiği serbest bıraktı.

Aşure gününün Muharrem ayının onuncu gününe denk gelmesi ve Hz. Nuh zamanında Aşure pişirilirken içerisine on çeşit yiyecek katıldığı inancı, yöre halkının on sayısıyla ilgili birtakım inançlar edinmesini sağlamıştır. Bunlar:¹⁶

- Aşure günü on yetim çocuk sevindirilmeli.
- Pişirilen aşure on eve dağıtılmalı.
- On kişiye selam verilmeli
- On fakire sadaka verilmeli.
- Sıla-i rahim yapılmalı, akrabalarından on kişi ziyaret edilmeli, hediye ile gönüllerini almalı.

▪ Aşure günü mutlaka alışveriş yapılmalı. Alışverişte alınacak on çeşit yiyeceğin o yıl boyunca eve bolluk ve bereket getireceğine inanılır.

Ayrıca aşure gününde ilim öğrenmenin, yıkanmanın, gözlere sürme çekmenin, aşure pişirmenin, süslenmenin, kına yakmanın ve kurban kesmenin de efdal olduğuna inanılmaktadır.

Müslüman Türkler’in dini halk geleneğinde önemli bir yer tutan Aşure, Osmanlılar döneminde sarayda da pişirilirdi. Helvacıların nezaretindeki aşçılar ve kiler ağaları tarafından hazırlanan Aşure, muharremin onundan itibaren “Aşure testisi” adı verilen özel kaplarla saray dairelerine ve halka birkaç gün süreyle dağıtılırdı. Anadolu’da zengin aileler ve esnaf teşkilatları tarafından pişirilen Aşure sebilciler ve halkın iştirak ettiği merasimlerle dağıtılır, bazı bölgelerde Aşure dağıtımından sonra kurban kesilirdi. Eski Türkler de Aşure günü yakınlarının mezarlarını ziyaret ederlermiş.¹⁷

Müslüman Türkler’deki Muharrem ayında ve özellikle bu ayın onuncu gününden itibaren ‘Aşure’ adı verilen tatlının pişirilerek dağıtılması geleneği, hayır işlemek ve gönül almak için güzel bir vesile olagelmıştır.¹⁸ Günümüzde de Aşure orucu tutmak ve Aşure tatlısı pişirmek bütün canlılığıyla devam etmektedir. Safranbolu yöresi Türkmenlerinde kurban bayramlarında kurban kesmeye gücü yetmeyenlerde Aşure pişirme geleneği vardır. Ayrıca kurban kesenlerde Aşure pişirirler. Aşure gönderilen tas ve tabağı yıkamadan geri iade ederler. Aşure yedi veya on komşuya dağıtılır. Yine Trakya bölgesinde düğünden sonraki gün oğlan evinde verilen güvey

¹⁶ Ali Asker Güllü, 1950 Ovacık doğumlu, İlkokul Mezun.

¹⁷ Ülkütaşır, agm, s. 314.

¹⁸ Dönmez, age, s. 179.

yemeğinde mutlaka Aşure tatlısı bulunur. Denizli de ise Aşure pişirildiğinde yanında keşkek de pişirilip dağıtılır.¹⁹

b. Aşurenin Yapılışı:

Toplumumuzda aşurenin pişirilmesi ile ilgili değişik uygulamalar vardır. Aşurenin ana malzemeleri su, dövme, karanfil, nar, susam, nohut, bakla, fasulye, üzüm, fıstık, incir, pirinç, ceviz, şeker maddeleridir. Aşurenin içine konulan malzemeler yörelere, iklimlere, inanışlara, alışkanlıklara bağlı olarak değişiklik gösterir. Genelde yapılışı şöyledir:

Pirinç ve dövme ayıklanıp yıkanır. Tencereye konup, üzerini üç-dört parmak aşacak kadar su ilave edilir. Tencerenin kapağını kapatmadan ateşe koyulur ve karıştırılır. Beş dakika pişirilip ateşten indirilir. Üzeri kapatılıp bir gece bekletilir. Nohut ve fasulyeler de yumuşayınca dek haşlanır. Bekleyip kabarmış olan pirinç ve dövme biraz sıcak su ilavesi ile ateşe koyulup kapaksız olarak kaynatılır. Dibinin tutmamasına özen gösterilir. Sürekli bir kaşıkla karıştırılır. Bir süre sonra altını biraz kısıp, kabukları soyulmuş nohut ve fasulye ilave edilir. Ağır ateşte pişirmeye devam ederken 1kg şeker ilave edilir. Ateşten almaya yakın limonlar rendelenip aşureye katılır ve bir iki taşım daha kaynatılır. Soğumadan kâselere koyulur. Fındık ve fıstık biraz kavrulup kuş üzümü ile birlikte servis yapılırken üzerine serpilir.²⁰

2. TUNCELİ ALEVİLERİNDE MUHARREM AYI VE AŞURE GELENEĞİ

a. Muharrem Ayı'nın Aleviler Açısından Önemi

Muharrem ayı Tunceli Alevileri açısından çok önemli ve kutsal bir aydır. Sağlam belgelere dayanmamakla birlikte, bu günde gerçekleştiğine inanılan Hz. Musa ve İsrailoğulları'nın Firavun'un zulmünden kurtulmaları, Hz. Eyyüp'ün hastalığından kurtulup şifa bulması, Hz. Nuh'un gemisinin Cudi dağına oturması, Hz. Adem'in ve Hz. Davud'un tövbesinin kabul edilmesi, Hz. Yunus'un balığın karnından çıkarılması, Hz. Musa'nın ve Hz. İsa'nın doğumları, Hz. İbrahim'in ateşten kurtulması, Hz. Yakup'un kapanan gözlerinin görmeye başlaması gibi bir çok olayın meydana gelmesinin yanı sıra On İki imamdan biri olan Hz. Hüseyin ve On Dört Masum-u Pak olmak üzere toplam yetmiş iki kişinin bu günde şehit edilmesi, özellikle de Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi yani Kerbela Olayının(680) bu günde meydana gelmesi, Alevilerde bitmek bilmeyen, acısı dinmeyen bir yasın sürdürülmesine sebep olmuştur. Bu, aynı zamanda Alevilerin inanç ve

¹⁹ Apaydın, *age*, s. 487.

²⁰ Z. Sönmez, 1955 doğumlu, İlkokul Mezunu.

ibadetlerinin de belirleyici ögesi ve ilkesi haline gelmiştir. Ayrıca bu günde Hallac- ı Mansur ve Pir Sultan asılması, Fazlı'nın hançerlenmesi de diğer önemli yas tutma nedenleri arasında gösterilmektedir.²¹ Bu nedenlerden dolayı her yılın muharrem ayında on iki günden az olmamak üzere, yer yer on beş güne varan bir süre yas tutulur. Hz. Hüseyin başta olmak üzere Kerbela şehitlerine, on iki imamlara bağlılık duyguları daha da canlanır.

b. Muharrem Matemi ve Orucu

Tunceli Alevileri, Kerbela olayında Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi anısına bu ayda yas tutarlar, her türlü eğlencelerden uzak dururlar. Evlenecek olan gençler, genellikle evlenmeyi, bu ayın bitmesi sonrasına bırakırlar. İnsanlar, mümkün olduğu kadar evden dışarı çıkmazlar, banyo yapmazlar, süslenmezler. Hatta, aynaya bile bakmazlar, aynaları ters çevirirler. Bu ayda hiçbir canlıya zarar vermezler, yerdeki otu bile koparmazlar, kesinlikle hayvan kesmezler ve etyemezler. Başka bir deyişle kan akıtmazlar. Zira, onlara göre Hz. Hüseyin şehit edilerek zaten kan akmıştır. Ayrıca tıraş olmamak, makas, bıçak gibi kesici aletler kullanmamak, fakirlere yardım etmek, zekât vermek ve kapıya geleni boş çevirmemek, çocuklarını pek sevmemek, karı koca ilişkiye girmemek, küsleri barıştırmak, hastaları ziyaret etmek, evleri temiz tutmak, özellikle perşembe günleri cem evlerine giderek burada Hz. Hüseyin ve On İki İmam için dualar etmek, mersiyeler okumak dikkat edilecek diğer uygulamalardır.²² Bu ay ile ilgili yörede sıkça dillendirilen mersiyelerden birisi şöyledir:

*Ey can ü dil serririne sultan ya Hüseyin
Vey Kerbela' da şah- ı şehidan ya Hüseyin
Çeşm ü çerağı âleme nur-i cemel- i Hak
Can-ı cihana rahmet-i Rahman ya Hüseyin
Ruşen yüzünde sure-i Veşşemsi Vedduha
Şanında nazil ayet- i Kur' an ya Hüseyin
Ceddin Resul-i pak atan Şahı Murteza
Amin imam-ı devran ya Hüseyin
Mah-i Muharrem erdi dem- i matem oldu ah
Oldu bu ayda gün gibi pinhan ya Hüseyin
Kan ağladı felekte şafak şefkatinde ah
Ol dem ki ettiler seni kurban ya Hüseyin
Deryalar acıdı sana akarsular dahi
Taşlar alıp dövündü firavan ya Hüseyin
Kanlar döküp figan ile her kişi derki ah*

²¹ Haydar Gündoğdu, 1935 Çemişgezek doğumlu, okur-yazar değil.

²² Ali Asker Güllü, 1950 Ovacık doğumlu, İlkokul Mezunu.

*Kani ne oldu sevgili canan ya Hüseyin
Rahmeti seni sevüüb yoluna can verenlerin
Olsun hermişe hil' ati elvan ya Hüseyin
Olsun sana vü âline Ruhül-emin müdam
Kerrubiyânlar hamd ü senahan ya Hüseyin
Al- i Resule kangı yere kara böyl- eder
Olsun Yezid' e lanet' i Yazdan ya Hüseyin*

Tunceli Alevilerinde oruç, genel olarak “nefsin ıslahı” olarak anlamlandırılmaktadır. Nefsi ıslah etmek, Allah’ın rızalığını, sevgisini kazanmak, Allah’ a şükür ve şükranlığı ifade etmek, arzu edilen bir dileğin ilahi bir yardımla yerine gelmesi, görünür görünmez kazadan beladan korunmak, bilmeyerek yapılan hatalardan dolayı Allah’tan af dilemektir. Yani kısaca aç ve susuz kalarak, aç ve susuz olanların durumunu anlamak olarak algılanmaktadır.

Yöredeki Aleviler, yas için susuzluk orucu tutarlar. Muharrem Orucu, gerçekte kişinin Hz. Hüseyin’e ve ehli-beytine bağlılığın ifadesidir. Kişi kendi gücü nispetinde susuz kalarak veya daha da ileri düzeyde her türlü yemeden içmeden uzak durarak On İki İmama ve Hz. Ali’ye olan bağlılığı ifade eder. Muharrem orucu boyunca bir damla bile su içilmez, çünkü su içilmesi kesinlikle yasaktır. Su içilmemesinin nedeni ise, Kerbela Olayı’nda Hz. Hüseyin’in su istemesi ancak, suyu bulduğu halde içmeden şehit edilmesine bağlanır. Ayrıca bu ayda ölen kişi güzel bir ayda öldüğü için çok şanslı olarak nitelendirilir.²³

Yöredeki Alevilerin Muharrem Orucu ile ilgili uygulamaları Sünnilerinkinden farklı olduğu ifade edilmektedir. Öyle ki, onlara göre Kurban Bayramı’nın ilk gününden başlayarak yirmi gün sayıldıktan sonra yirminci günün akşamı yani Zilhiccenin otuzuncu günü yer yer farklılıklar olsa da şu niyet tercümanı okunarak mateme ve oruca niyet edilir.²⁴

“B-ism-i Şah, Allah Allah!
Er hak Muhammed Ali aşkına
İmam Hüseyin Efendimiz’in susuzluk orucu niyetine,
Kerbela’da şehit olanların tertemiz ruhlarına,
Fatıma-tüz Zehra’nın şefaatine,
On iki imamlar, on dört Masm-u Pakların şevkına!
On yedi Kemerbesler’in hürmetine,
Hazır, gaip ve gerçek erenlerin himmetleri üzerimizde
Hazır ve nazır ola.
Yuf münkire, lanet Yezid’e rahmet mümine!
Gerçek erenler demine, dost erenler hu!
Sekkahüm ya Hüseyin!

²³ Mustafa Şeker, 1960 Pertek doğumlu, okur-yazar değil.

²⁴ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu’da Alevi ve Tahtacılar*, İstanbul 2006, s. 60, 276-278.

Allah eyvallah hu dost!”

Aleviler, oruca yatarken niyet ederler. Gecenin on ikisinden önce aşırı doymamak kaydıyla yemek yerler. Artık on ikiden sonra hiç bir şey yemezler. Yani gece sahura kalkmazlar. Oruçlu olunan günler içerisinde yani matem süresince su içmezler. Fakat çay, kahve, meyve suyu gibi sulu içecekler içerler. Yine et, yumurta, soğan, bal yemezler. Oruçlu iken kazayla parmağını veya herhangi bir yerini kesen kişinin orucu bozulur. Çünkü bu ayda kan çıkması lanet olarak görülür. İftar ya da Alevilerin deyiimiyle “ağız mührü” nü bozmak için belli bir vakit yoktur. Güneş battığında akşamın herhangi bir saatinde ağız mührünü hurma ya da üzümle bozarlar.²⁵ Bu uygulama on iki gün boyunca böyle devam eder. Ağız mührünü bozmak yani iftar için genellikle şu tercüman okunur.²⁶

“B-ism-i Şah, Allah Allah!

*İmam Hüseyin’e, Onun soyuna ve dostlarına,
Selam olsun!*

Yezid’e ve yandaşlarına yüz bin kere lanet olsun!

Hak matem oruçlarımızı kabul eylesin.

Gerçeğe hü!”

Tunceli Yöresinde Muharrem orucunun süresi konusunda farklı uygulamalar vardır. Öyle ki, on iki gün oruç tutanlar olduğu gibi on beş gün tutanlar da vardır. Ancak, genellikle uygulanan on iki gün tutmaktır. On iki gün tutulmasının nedeni, On İki İmam’a nispet edilmesidir. Yöredeki Alevilere göre, on iki gün oruç tutmak farz hükmündedir, yani mutlaka tutulmalıdır, zorunludur. Yalnız sağlığı yerinde olmayan, hasta olan kişi tutmaz. Bunun dışında tutmadığı takdirde büyük bir günah işlenmiş olur. Kimi Aleviler, Muharrem’in birinci günü oruca başlarken, kimileri de iki veya üç gün önce oruca başlarlar. Farklı uygulamaların nedeni ise; Alevilerin hemen hemen tarihin hiçbir devrinde özgürce kurumlaşmamış olmalarına bağlanmaktadır. Alevi topluluklarındaki bu farklılıkları gidermek için dedeler çalışmalar yapmaktadır. Ayrıca bazı kişiler Muharrem Orucundan önce üç gün “Masum-u Pak” orucu tutarlar. On beş gün tutanlar ise, on iki gün tuttuktan sonra üç günde Hz. Hüseyin’in amcası oğlu Müslim ve iki oğlu için oruç tutarlar. On iki gün tutulan orucun ardından kurban keserler. On iki yıl üst üste Muharrem orucu tutanlar mutlaka kurban kesmelidir. Kesmeyenin günaha girdiğine inanılır. Sekiz-dokuz gün tutanlar kurban kesmezler. Kurban kesenler kurban etini dağıtıp bir kısmını evlerine ayırırlar.²⁷

²⁵ İbrahim Doğaner, 1953 Çemişgezek doğumlu, ilkokul mezunu.

²⁶ Esat Korkmaz, *Alevilik ve Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2005, s. 448.

²⁷ İbrahim Özdemir, 1953 Çemişgezek doğumlu, ilkokul mezunu.

c. Aşure Geleneği

Tunceli Alevileri Aşure geleneğini Kerbela Olayı'na dayandırılmakla birlikte, Hz. Nuh zamanına kadar götürmektedirler. Fakat Aşure, çoğunlukta Kerbela şehitleri, On İki İmamlar ve onların ruhu için pişirilir. Bölgede yaşayan Alevilere göre, Nuh tufanının sonuna doğru yiyecek bir şey kalmamış, herkes yanında neyi varsa onu çıkarmış ve torbalarından nohut, fasulye, dövme başta olmak üzere on iki çeşit hububat çıkarmış, bunlarla çorba pişirerek yemiştirler. Bu gelenek, Kerbela Olayı'nın da etkisiyle günümüze kadar gelmiştir.²⁸

Aleviler “on bir tıraş, on iki aş” diyerek on birinci günün sonunda tıraş olup temizlenirler. On ikinci günde ise, aş yani Aşure pişirirler. On ikinci gün tutulan oruç ise, o gün pişirilen Aşureden on iki kaşık yenmesi ile öğlen vakti açılır. Oruç sonrası Aşure pişirme ise iki nedene bağlanır. Birinci neden, On İki İmamlar Aşure yiyemedikleri için onların ruhu adına, ikinci neden ise, On İki İmamlardan olan Zeynel Abidin'in kurtuluşuna şükürün ifadesi olarak açıklanır. Çünkü Zeynel Abidin kurtularak Ehlibeyt soyunun devamını sağlamıştır. Onun kurtuluşu öğlen vakti olduğu için oruca da öğlen vakti son verilir.²⁹

Alevi inancına göre, yas bitiminde mutlaka Aşure pişirilmelidir. Pişirmeye gücü yetmeyen başkalarından toplayıp az da olsa küçük bir tencerede pişirmeli ve dağıtmalıdır. Başkasına dağıtılamayacak kadar az ise, kuşlara verilmelidir. Pişirilmediği takdirde günaha girileceğine ve kazanda domuz başının kaynayaacağına dair bir inanış vardır. Özellikle kızı olanın maddi durumu iyi olmasa bile mutlaka pişirmesi ve dağıtması gerektiği şeklinde yaygın bir inanış vardır.³⁰

Tunceli Alevilerin pişirdiği Aşure, on iki çeşit malzemeden oluşmaktadır. Bunlar; nohut, fasulye, dövme, ceviz, badem, fındık, fıstık, kuru üzüm, kuru incir, elma, şeker ve tuzdur. Yapılışına gelince; nohut, dövme ve fasulyenin üzerine biraz su katılarak bir kapta iyice kaynatılır ve kabuklarının soyulması için bir gece bekletilir. Ceviz, badem, fındık ve fıstık ise başka bir kapta sıcak suyun içerisinde bekletilip kabukları soyulur ve bir kenara bırakılır. Daha sonra elmanın kabukları soyulur ve küp şeklinde doğranır. İncir, elma, kuru üzüm, şeker ve diğer malzemeler azıcık tuz katılarak önceden pişirilmiş olan nohut, dövme ve fasulyenin içerisine döküp üzerine yarım ya da biraz daha fazla su ekleyerek kaynatılmaya başlanır. Yemek katılaşmaya başlayınca ocaktan indirilir. Dağıtılacak olan kısmı dağıtılır, diğer kısmı ise soğumaya bırakılır. Aşureyi pişiren kişinin abdestli olmasına dikkat edilir. Aşure pişirilecek olan kaba abdestsiz el sürülmez.

²⁸ Arif Şeker, 1939 Nazmiye doğumlu, okur-yazar değil.

²⁹ Süleyman Sarıtaş, 1960 Ovacık doğumlu, ilkokul mezunu.

³⁰ Hasan Doğan, 1937 Mazgirt doğumlu, okur-yazar değil.

Yasın bitiminde, yani Aşure pişirilirken pişirilen Aşurenin kabul olması için on iki defa şu dua okunur:³¹

*“Bism-i Şah, Allah Allah!
Barekallah, şehitler Şah İmam Hüseyin Efendimizin
Ve Kerbela şehitlerinin yüce ruhlarının
Şad olması için barekallah!
Cümle erenlerin ruhları için barekallah!
Kurbanlarımızın kabulü için barekallah!
Ahirete göçenlerimiz ve yaşamakta olanlarımız için barekallah!
Gökten hayırlı rahmet,
Yerden hayırlı bereket vermesi için barekallah!
Muhammed Mustafa, Ali el-Murtaza, İmam Hasan, İmam Hüseyin,
Kerbela şehitleri ve Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli hakkı için
barekallah!”*

Gerçeğe hü!

Aşure yendikten sonra da şu dua okunur:³²

*“Bism-i Şah, Allah Allah!
Allah- Muhammed ya Ali!
On iki İmam Efendilerimizin ruh-u revaları
Şad-ü handan ola!
Münkir–münafıklar mat ola!
Müminler şad ola!
Cümlemize Hak’ tan hayırlı kısmetlerin verilmesi için,
Nur-u nebi, kerem-i Ali,
Pirimiz Hacı Bektaşî Veli demine hü!”*

Özenle pişirilen Aşurenin bir kısmı yakın akrabalara, komşulara ve muhtaç kişilere dağıtılır. Aşureyi alanlar, onu yapana dua ederler. Böylece Muharrem matemi bitirilmiş olur.

SONUÇ

Tunceli Alevilerinde Muharrem Ayı ve Aşure geleneği üzerine yaptığımız bu çalışmamızda, Alevilikte çok önemli bir yeri olan Muharrem Matemi ve Aşure geleneğinin sosyolojik ve tarihi bir analizini yapmaya çalıştık. Bu bağlamda gerek katılımlı gözlemler ve gerekse mülakatlarla elde ettiğimiz bulguları genel olarak şöyle bir değerlendirmeye tabi tutabiliriz.

Muharrem Ayı ve Orucu Tunceli Aleviliğinde çok önemli bir yere sahiptir. Bunun çok önemli olmasının nedeni Hz. Hüseyin’e duyulan sevgidir. Çünkü Hz. Hüseyin bu ayda Kerbela’da şehit edilmiştir. Bu nedenle, Hz. Hüseyin Alevi toplumu için ilk örnek ve ilk mazlum arketiptir.

³¹ Süleyman Sarıtaş, 1960 Ovacık doğumlu, ilkokul mezunu.

³² İbrahim Doğaner, 1953 Çemişgezek doğumlu, ilkokul mezunu.

Yani bu ayda yapılan uygulamalarda O'nun simgesel öneminin özel yansımaları vardır. Tunceli Alevilerinin bu ayda on iki gün oruç tutmalarının ve bu orucun onlar için büyük bir önem taşımasının birinci nedeni; Muharrem orucunu Allah'ın emrettiği farz olan bir ibadet hükmünde görmeleri, ikinci nedeni ise; Hz. Hüseyin'in inandığı değerlere ve on iki imamlara dayandırmalarıdır. Öyle ki, Hz. Hüseyin ve On İki İmamın bu ayda oruç tuttuklarına, Hz. Hüseyin Kerbela'da aç ve susuz öldüğü için O'nun yaşamış olduğu durumu anlayabilmek için oruç tutulduğu ifade edilmektedir. Yine bu bağlamda, Aşurenin menşeinin Hz. Nuh'a ve On İki İmamlardan Zeynel Abidin'e dayandırıldığı; Zeynel Abidin'in Kerbela'dan kurtuluşunu kutlamak ve Hz. Nuh döneminden kalan bu lezzetli aşı yiyemeden şehit olan On İki İmamın yerine, Aşure yiyerek onlara olan bağlılığın sembolik bir şekilde yerine getirilmesi amacıyla, bu geleneği günümüze kadar özenle devam ettirildiği tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

a- Kitap ve Makaleler

- Apaydın, H. Yunus, *İslam ve Toplum*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. II, Ankara, 2008.
- Baş, Eyüp, "Aşure Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dini Hayatındaki Yeri Üzerine Düşünceler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XLV, Sayı: 1, 2004.
- Bozkuş, Metin, Aşure Günü, Muharrem Matemi/Orucu ve Sivas'ta Aşure Uygulamaları, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XII/1, Sivas, 2008.
-, *Büveyhiler ve Şiilik*, Sivas, 2003
- Büyükkara, Mehmet Ali, *İmamiyye Şiası'na Göre Önemli Tarih, Gün ve Geceler*, Çanakkale, 1999.
- Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi- Kütüb-i Sitte*, Akçağ Yayınları., C. 9-17, İstanbul, 1997.
- Dönmez, İbrahim Kafi, *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşamın Ansiklopedisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., C. I, İstanbul, 2006.
- Fırlı, Ethem Ruhi, *İmamiyye Şiası*, İstanbul 1984.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Tasavvufun Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul, 2004.
- Korkmaz, Esat, *Alevilik ve Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2005.
- Manzur, İbn, *Lisanü'l-Arab*, IV/569-571, Beyrut, 1995.
- Noyan, Bedri, *Bektaşilik Alevilik Nedir*, İstanbul, 1995.

- Sofuoğlu, Cemal, *İslam Dini Esasları- Yeni Bir Bakış-Yeni Bir Yorum*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir, 1999.
- M. Şakir Ülkütaşır, “Çeşitli Halk Gelenek ve İnançları Üzerine Küçük Araştırmalar”, *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1976*, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1977.
- Üzüm, İlyas, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, İSAM Yayınları, İstanbul 2007.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Aşura Maddesi”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 4, İstanbul 1991.
- Yörükan, Yusuf Ziya, *Anadolu’da Alevi ve Tahtacılar*, İstanbul, 2006.

b- Kaynak Kişiler

- Haydar Gündoğdu, 1935 Çemişgezek doğumlu, okur-yazar değil
- Ali Asker Güllü, 1950 Ovacık doğumlu, İlkokul Mezunu
- Mustafa Şeker, 1960 Pertek doğumlu, İlkokul Mezunu
- İbrahim Doğaner, 1953 Çemişgezek doğumlu, İlkokul Mezunu
- İbrahim Özdemir, 1953 Çemişgezek doğumlu, İlkokul Mezunu
- Arif Şeker, 1939 Nazmiye doğumlu, okur-yazar değil
- Süleyman Sarıtaş, 1960 Ovacık doğumlu, İlkokul Mezunu
- Hasan Doğan, 1937 Mazgirt doğumlu, okur-yazar değil